

Yeryuvarı ve İnsan

Devletçe işletilecek madenlerin ruhsatlarının devletçe geri alınması hakkındaki yasanın gündeme gelmesi, yürürlüğe girmesi ve uygulaması sürecinde, birbuçuk yıldır sürekli olarak, özellikle madencilik kesimindeki kamuoyunun ilgisini çekti ve güncelliğini yitirmedi. Halkımızın kömürsüz geçirdiği ve ısınmadığı bu kış günlerinde, devletleştirme konusu yeni bir boyut kazanarak güncelliğini sürdürmektedir. Bu yazıda, anılan yasanın özüne, hangi nesnel koşullar sonucu gerek duyulduğuna ve ne getirip ne götürdüğüne özetle değinilmiştir.

Ekonomisi dışa bağımlı olan Türkiye'nin doğal olarak sürekli sorunları olmuştur. Yaşadığımız son 2-3 yıldır Türkiye ekonomisinin sorunları, ekonominin işlerliğini kaybetme tehlikesine kadar ağırlaşmıştır. 1977 yılında dışa bağımlı ekonominin sonucu olan yapısal dar boğazlar büyük boyutlara ulaştı, sürekli bunalım derinleşti. Fiat endekslerinden para arzına, dış ticaret açığından döviz oranına kadar gözlenebilen tüm göstergeler, dışa bağımlı kapitalist yapının büyük bir bunalıma yol açtığını açıkça ortaya koydu. Aynı zamanda enflasyonun olağanüstü artması, petrol fiyatlarındaki artış ve petrole dayalı enerji üretimi nedeni ile enerji darboğazının ortaya çıkışı gibi olgular, ekonomik bunalımın derinleşmesinde önemli etkenler oldu.

Özellikle 1977 yılında yoğunlaşan enerji kesintileri ve bu kesintilere bazı devlet işletmelerindeki üretimin durdurulmasının da eklenmiş olması, enerji sisteminin varolan sanayii için bile yetersiz kaldığı, besliyemez olduğunun en çarpıcı göstergeleri olmuştur.

Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD)'de alt yapının varolan sanayii bile kaldıramaz duruma düştüğünü, enerji darboğazının işletmelerin düzenli ve verimli çalışmasını engellediğini; dış para ile ödeme olanaklarının tükenmesiyle ana mal girdi dışalımının da sorun olduğunu böylece, Türkiye ekonomisinin işlerliğini kaybetme tehlikesi içinde bulunduğu na değgin saptamalarını raporlarında belirtti.

Tekeller, saptamalarını yapıp sorunlarını vurguladıktan sonra, kamu kesimi için çözüm önerilerini de getirdiler. «Kamu kesiminde enerji, haberleşme ve ulaştırma yatırımları ile işletmeye kısa sürede açılacak ve döviz kazandıracak yatırımlar dışında kalanı ve kamuya yük getirecek projeler ayıklanmalıdır.» Ayrıca, «büyümenin gerektirdiği ve büyümeyi besleyici» yatırımların (örneğin; demir-çelik yatırımları) «bilinçli ve ciddi bir programlamaya tabi tutulmalıdır.»

Böylece, tekelci sermaye, sistemin kendini yeniden üretebilmesinin koşullarını sağlamak için devletin ekonomiye müdahalesini doğrudan ve etkin biçimde yapmasını açık bir şekilde belirtmiş. Devletin ekonomiye amaç doğrultusundaki müdahalesinde, hangi kesimlere yöneleceğini ve hangi alanlara ağırlık vereceğini de açıklamıştır.

Özet olarak, devletçe işletilecek madenler hakkındaki 2172 sayılı yasanın temel işlevi, sistemin kendini yeniden üretebilmesinin koşullarını sağlamak olan, devletin ekonomiye kaçınılmaz bir müdahalesidir. Yani, bu tür devletleştirmeler, düzeni savaştıran bir öge olmayıp; düzen-içi bir ögedir.

Sorunların çözümünü anılan yasa ile devlet üstlenmiştir. Devletçe işletilmesi için seçilenler linyit kömürü, demir cevheri ve bor tuzları olmuştur.

Elektrik enerjisi dar boğazını, döviz sorununu ağırlaştırmadan ve kısa sürede aşmak ya da hafifletmek için, varolan seçeneklerden en uygunu linyite dayalı teknik santrallerdir. Nitekim, Muğla-Yatağan, Çanakkale-Çan, Sivas-Kangal, Beypazarı, Manisa-Soma ve Bursa-Orhaneli teknik santralleri bu seçeneğin yaşama geçirilmek istenen örnekleridir. Hem de, linyit ruhsatları devletçe daha geri alınmadan, bazılarının ihaleleri yapılmış, temelleri atılmış ve tesisin kuruluşuna geçilmiştir. Halkın ısınma gereksinmesi için kullanılması gerekli olan iyi nitelikli linyitlerde, halkın ısınma gereksinmesi gözardı edilerek; santrallerde yakılması planlanmıştır. Yapımı ilerleyen santral tesisini besleyecek linyit yatakları ruhsatlarının halâ özel sektörün elinde oluşu ve maden işletme yatırımlarına geçilemez oluşu da önemli engeller olup; aşılması gerekiyordu. Bu durum devletleştirme yasının konuşulan ve çözümlenilen önemli gerekçelerindendi.

Türkiye'nin demir cevheri gereksinmesindeki yurt içi talep açığı yıldan yıla büyümektedir. Demir yataklarının çoğunluğu ise özel sektörün elindeydi. Özel sektör, demir madenciliğinde en etkin biçimde, bağlantı-avans işlemleri ile desteklenmesine karşın, kapkaççı işletmecilikten kurtulup; gerekli üretimi sağlayamadı. Bunun sonucu, Türkiye için vazgeçilmez olan demir cevheri gereksinmesi dış alımla karşılama durumunun giderek büyük boyutlara ulaşacağı belliydi.

Türkiye'nin döviz kazancı yönünden en önemli madeni olan boraksın da, devlet eliyle etkin biçimde kullanılması düşünülmüştür.

Devlet eliyle yaratılan artık değer, devletçe özel sektöre aktarılmasının değişik kuralları sistemin içinde var olup işletilmekte iken, sermaye sınıfının bazı kesimleri, devletleştirme işlemine hırçınlıkla karşı koydular.

Madencilik kesimiyle yakından ilgili ilerici, yurtsever teknik elemanlar ise, yukarıda yapılan saptamalar ve görüşlerin bilincinde olarak; devletleştirme yasına ve işlevine karşı durmamışlar, yasanın çıkışında ve uygulamasında halk yararına olan istemlerde bulunmuşlardır. Bu istemler ve destekleme nedenleri şöyle özetlenebilir :

1. Yasa kapsamındaki bölgelerde, maden arama-işletme faaliyetleri daha düzenli ve gerçekçi olabilecek. Tükenebilir olan ve yerine yenisi konmayan yeraltı kaynakları talan ve ziyan edilmeden rezervler daha iyi değerlendirilebilecek. Madenlerin tutarlı istatistikleri yapılabilecektir.

2. Genelde çalışanlar, özelde ise işçiler özel kesime oranla daha iyi olan sosyal güvenliğe, işgüvenliğine ve can güvenliğine kavuşabileceklerdir.

3. Önemli bir uyarı ve istem olarak, üretim araçlarının el değiştirmesi kaçınılmaz bir geçici üretim düşüklüğüne neden olur. Gerekli önlemlerin alınması ile, beklenen üretim düşüklüğünün en aza indirilmesi ve üretim düşmesinin getireceği sorunların da halkın sırtına yüklenmemesiydi.

Yürürlüğe konan devletleştirme işlemleri, çarpık biçimde olsa da özel sektöre bir fon aktarma kanalı olarak kullandırılmadan ve maden patronlarına devralınan varlıkların değerinden fazlası verilmeden geçtiğimiz yılda

uygulanması sürdürülmüştür. Zaten devletleştirme olayının tutarlı tek yanı da bu olmuştur.

Ancak, yatırımcı kurumların devletleştirme olayını benimsememeleri, nedeniyle, devlet kurumlarına devredilen madenlerin işletilmesi için gerekli önlemler alınmamış olduğu görülmüştür. Buna karşılık, devletten özel kesime fon ve artık değerın akıtılması kanallarından ihale yöntemi en aceleci bir şekilde uygulanmaya konulmuştur. İhale kanalının akıtılması üzerine, demir cevheri demir-çelik tesislerine bir yıl öncesine göre 3 kat daha yüksek fiata mal olmuştur.

Devletleştirme yasasıyla 84 demir madeninin ruhsatları devlet kurumuna devredilmiş olmasına rağmen, bugün bu madenlerden ancak biri (Hekimhan-Deveci) devlet tarafından işletilmektedir. Diğer demir madenleri yüksek fiatlı anlaşmalarla müteahhitlere ihale edilmiştir.

Linyit kömürlerinin devletleştirilmesi işlemleri ardından, yatırımcı kurum, madencilik faaliyetlerini müteahhitlere cazip ihaleler vererek yürütme yolunu tutmuş, müteahhitlerin garantili kârlarını sağlayan devlet işletmeciliği (!) yapmıştır.

Gerekli önlemlerin alınmayışı, hazırlıkların yapılmamış oluşu, linyit kömüründe de doğal olandan fazla üretim düşüklüğüne neden olmuştur. 1979 yılı üretim programı gerçekleştirilememiştir. Ortaya çıkan program açığı da sanayiden değil, zaten programdaki dağıtımda az ve yetersiz miktarda ayrılan halkın ısınma payından kısılmıştır.